

Denkend aan een groots verband

Waardecreatie met natuur als hoeksteen van de civil society

Het scheppen van nieuwe waarde met natuur kan heel goed samengaan met een bescherming en vergroting van de biodiversiteit. In alliantie met de natuur is te bouwen aan een samenleving waarin die natuur intelligent en verantwoord tot waarde wordt gebracht voor onze gezondheid, onze veiligheid, ons welzijn, onze leefkwaliteit en andere waarden die in beeld komen door anders naar onszelf en naar de natuur te kijken. Aan burgers, bedrijven en beleidsmakers de uitdaging bij te dragen aan de 'geboorte' van een nieuw hoofdstuk in wat is aan te duiden als mens/natuur co-creatie.¹

Heeft Nederland de moed om de kanteling van de samenleving te vervolmaken met een kanteling van de natuur? Dat is de vraag die de komende jaren ons aanzien, onze sociaal-economische realiteit en onze geloofwaardigheid gaat bepalen.

Het inzicht dat we moeten kantelen van 'systeemwereld naar leefwereld en van verzorgingsstaat naar participatiesamenleving' is in het sociale, fysieke en culturele domein nog altijd leidend. De vraag is steeds minder wat de overheid voor zorg, welzijn, ruimtelijke ordening en cultuur kan doen, en steeds meer hoe burgers en bedrijven daar zelf invulling aan geven.

Volgens velen zijn de transities – die moeten uitmonden in een transformatie ofwel een fundamentele verandering van hoe we in Nederland met elkaar en met onze bronnen en mogelijkheden omgaan – vooral een bezuinigingsoperatie. In de kern echter gaat het om een historische poging om de *civil society* van nieuw elan te voorzien.²

Het gaat om niet minder dan het vitaliseren van het 'kloppend hart' van onze samenleving.

Je zou dus hopen dat dit over tien jaar geijkte kost is in de leerboeken vaderlandse geschiedenis waarmee we dan onze kinderen en kleinkinderen klaarstomen voor hun toekomst. Zo van: wat we toen wilden, is ook echt een nieuw hoofdstuk geworden.

Maar wie lang genoeg kijkt, ziet een blinde vlek. In vele voornemens en vergezichten is de natuur een ondergeschoven kindje. Terwijl juist zij een versneller en versterker kan zijn: natuurtransitie als sleutel voor het daadwerkelijk laten uitmonden van de diverse transitie in die veelbezongen transformatie. Geen geloofwaardige kanteling van Nederland zonder dat de natuur daarin wordt meegenomen.

---

¹ Het woord natuur betekent van oorsprong geboorte. De ambitie van dit essay is dan ook te duiden als het zichtbaar maken van een nieuwe natuurpraktijk in een permanente 'statu nascendi'.

² Die civil society is een geheel van praktijken om burgers en overheden op elkaar te betrekken en de sociale cohesie, veiligheid en gezondheid te versterken. Daarbij gaat het om een beweging die op zijn laatst begon in de jaren tachtig van de vorige eeuw en die elementen in zich verenigt van vrijwel alle politieke kleuren. Zie bijvoorbeeld *Civil society. Verkenningen van een perspectief op vrijwilligerswerk. Sociaal en Cultureel Planbureau*, Den Haag 2001, oorspronkelijke editie 1994. Met name p. 50: 'In één opzicht komen de modellen overeen: zij beschouwen de *civil society* steeds als centrum, als 'kloppend hart' van de maatschappij. Hier, in de *civil society*, worden individu en maatschappij bij elkaar betrokken. Hier, in de *civil society*, wordt sociale cohesie geproduceerd en gereproduceerd. De bepleite institutionele ordening en de bepleite burgerzin worden beschouwd als noodzakelijke voorwaarden voor een samenleving die naar tevredenheid van haar burgers is geïntegreerd.'

Want er is nog iets. Sinds enige tijd is het mode om te verzuchten dat we geen verbindend verhaal meer hebben. Volgens Rutger Bregman bijvoorbeeld is het probleem van Nederland dat we ons geen betere wereld kunnen voorstellen.³ Paul Schnabel sprak de behoefte uit aan een inspirerend perspectief.⁴ En Wim van de Donk vraagt in zijn ROB-lezing om nieuwe 'beginselen van beweging' om te voorkomen dat de beloofde transformatie spaak loopt.⁵

Is een transitie van de natuur in stelling te brengen als spel of speelveld van een nieuwe inspiratie? Wat zijn de gevolgen als de Nederlandse biodiversiteit verder verschrompelt?⁶ Hoe betrek je burgers en bedrijven bij de natuur in al haar verschijningsvormen: van wadden tot zee, van bos tot agrarisch gebied, van rivieren tot meren, van nieuwe wildernis tot stedelijke biotopen?

Om zulke vragen bij de kop te pakken geven we eerst een theoretisch kader. Daarna laten we zien hoe burgers, bedrijfsleven en overheden de praktijk bij de theorie kunnen voegen. Vervolgens schetsen we de contouren van een strategische bedding.

Het theoretisch kader draait om drie stappen.

Allereerst is het zaak om te doorgronden dat aan de transities een relationeel mensbeeld ten grondslag ligt.⁷ Wie goed kijkt, ziet dat we kunnen aankomen in een nieuw normaal waarin mensen beseffen dat ze zich samen met hun omgevingen ontwikkelen. Als twee kanten van een *natuurgebeurtenis* zijn natuur en mens een product van elkaar. De Zeeuwse wapenspreuk 'Luctor et emergo' geldt niet alleen voor de strijd tegen de zee, maar voor de cultivering van ons hele grondgebied en het ontstaan van de overlegcultuur.⁸

---

³ 'Juist op het moment dat we voor de historische taak staan om zin te geven aan dit rijke, veilige en gezonde bestaan, hebben we de utopie begraven. Een nieuwe droom is er niet, simpelweg omdat we ons geen betere wereld kunnen voorstellen.' Rutger Bregman, *Gratis geld voor iedereen*, De Correspondent 2014, p. 17.

⁴ 'Wat aan beide kanten [modern en conservatief] echter ontbreekt, is een inspirerend perspectief op de toekomst, een visie op wat de nieuwe verworvenheden van de eenentwintigste eeuw zouden kunnen zijn.' Paul Schnabel, 'Waar het publieke het persoonlijke raakt' in: *De Publieke Zaak; inspiratie voor een nieuwe dynamiek in de samenleving*, onder redactie van Pepijn van Dijk & Mickey Huibregtsen, Het Financieele Dagblad/Uitgeverij Business Contact 2009.

⁵ 'Men voelt geloof ik wel aan dat die 'decentralisaties' niet zozeer een transfer van geldstromen en bevoegdheden betreffen, maar een fundamentele herinrichting van de verzorgingsstaat beogen. Dat denk ik ook, maar vrees tegelijkertijd dat we die kans op een noodzakelijke verandering gaan missen, omdat de denkramen waarin het transitieproces althans op centraal niveau besproken wordt, allesbehalve vernieuwend blijken te zijn.' Wim van de Donk, 'De centralisatie in openbaar besturen', 11^e ROB lezing, 2014, p. 8. Het vervolg van de lezing diept de Thorbeckiaanse betekenis van het beginsel van beweging verder uit.

⁶ Voor het biodiversiteitsverlies in Nederland, Europa en de wereld, zie <http://www.compendiumvoordeleefomgeving.nl/indicatoren/nl1440-Ontwikkeling-biodiversiteit-%28MSA%29.html?i=2-76> Hieruit blijkt dat de biodiversiteit in Nederland is afgenomen tot 15% van de natuurlijke situatie, een verlies dat aanzienlijk groter is dan in Europa (42%) en ten opzichte van de wereld (70%).

⁷ In de woorden van Antoine de Saint-Exupéry in *Flight to Arras* (1942): 'De mens is de knoop van zijn relaties.' De filosoof Gaston Bachelard schrijft in *Poëzie van de ruimte* over het in elkaar van mens en ruimte. Doreen Massey spreekt van *throwntogetherness*. Zie *For space*, Sage 2005.

⁸ Zie Jona Lendering, *Polderdenken. De wortels van de Nederlandse overlegcultuur*. Athenaeum-Polak & Van Gennep 2005. Daarin wordt het ontbreken van een inspirerend visionair verhaal frappant genoeg

Nederlanders hebben van oudsher een bijzondere relatie met de natuur. Wandelen, fietsen en joggen door de natuur behoren tot de meest favoriete vrijetijdsbestedingen. Relaties met de natuur zijn niet alleen recreatief belangrijk, maar hebben ook effecten op de volksgezondheid en het welzijn. De nabijheid van de natuur zorgt voor meer beweging, meer sociale contacten en leidt tot stressreductie en het herstel van aandachtsmoeheid.⁹ De beweging om een kinderrecht op natuur op te nemen in het internationale Kinderrechtenverdrag heeft niet toevallig Nederlandse wortels.¹⁰

Buitenlanders roemen de wijze waarop Nederland de natuur onder controle heeft. Tegelijk zijn we pionier in vormen van natuurontwikkeling waarbij we de natuur haar gang laten gaan.

Uit dit alles blijkt dat natuur niet zozeer een product is dat we passief tegemoet treden, maar een dimensie van onszelf die we actief beïnvloeden en die op haar beurt van grote invloed is op onze gezondheid, onze veiligheid, ons welbevinden en vele andere aspecten van onze relationele natuur. Alle beleid aangaande participatiesamenleving, civil society en maatschappelijke transformatie is in de kern óók natuurbeleid.

De Rijksnatuurvisie 2014 en het programma Natuurlijk Kapitaal Nederland van het Planbureau voor de Leefomgeving¹¹ zijn in dit licht voorbeeldige initiatieven om te komen tot een natuurinclusieve economie, waarbij in economische activiteiten niet alleen rekening wordt gehouden met de natuur, maar de natuur optreedt als partner waarmee zaken worden gedaan.

De tweede stap naar een kantelende natuur gaat dan ook over manieren waarop we de relaties met deze business-partner tot waarde kunnen brengen. Wie contact maakt met de kern van de analyses van een Joris Luyendijk¹², ontdekt daar de behoefte aan een andere manier om onze natuurlijke hulpbronnen, onze diensten, producten en onszelf te waarderen. Als de economie echt kantelt, staat straks niet meer het geld centraal, maar een waarde die is uit te drukken in gezondheid, welzijn, preventie, maatschappelijke arbeid, vriendschap, veiligheid, avontuur, inspiratie, spanning, ontspanning, geluk en... harde valuta.¹³

Het concept natuurwaarde kan in zo'n veranderende sociaal-economische

---

geweten aan de overlegcultuur: 'De centrale thema's in elk politiek debat moeten zijn of het de bedoeling is dat de planeet in de eenentwintigste eeuw bewoonbaar blijft en, zo ja, welke offers we bereid zijn daarvoor op dit moment te brengen. Anders dan in de Verenigde Staten worden deze vragen in het Nederlandse openbare debat momenteel even hardnekkig genegeerd als de integratie van de islam vijf jaar geleden.' (p. 136).

⁹ Zie S. de Vries, J. Maas en H. Kramer, *Effecten van nabije natuur op gezondheid en welzijn*. Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu, Wageningen 2009.

¹⁰ Zie <http://www.iederkindheeftrechttopnatuur.nl/>

¹¹ Zie: <http://themasites.pbl.nl/natuurlijk-kapitaal-nederland/over-natuurlijk-kapitaal-nederland>.

¹² Joris Luyendijk, *Dit kan niet waar zijn*, Atlas Contact 2015. Maar bijvoorbeeld ook Tomas Sedlacek, *De economie van goed en kwaad*, Scriptum 2012. Of *Sacred Economy. Money, gift & Society in the Age of Transition* van Charles Eisenstein (Evolver Editions, 2011). En *Freefall. America, Free Markets, and the Sinking of the World Economy* van Joseph Stiglitz, Norton & Company 2010).

¹³ Zolang we alles proberen af te rekenen in geld en de kloof tussen rijk en arm groeit speelt onze samenleving met vuur. Zie Thomas Piketty, *Kapitaal in de 21ste eeuw*, De Bezige Bij, 2014.

werkelijkheid een centrale rol spelen. Natuurwaarde geeft (bijvoorbeeld) een cijfer aan een gebied dat ontstaat door de natuurkwaliteit te vermenigvuldigen met het oppervlakte-aandeel van dat gebied in Nederland.¹⁴

Stel nu dat we in de natuurwaarde ook de betekenis meenemen van de relatie die mensen met een bepaald gebied hebben en die zich kan uiten in gezondheid, ontspanning, sociale contacten en andere waarden en/of ecosysteemdiensten.

En stel dat we iedere omgang met een (natuur)gebied meetbaar maken als een positieve of negatieve natuurwaardecreatie ofwel waardecreatie-met-natuur. Natuurwaarde niet langer als iets dat tegenover ons staat als een gereed product. Maar een natuurwaarde die wijzelf mee maken als onderdeel van de natuur. Misschien zelfs zodanig dat wij in onze omgang met de natuur ook onszelf anders waarderen. De omgang met de natuur als index van beschaving. Is het een utopie om te denken dat we de natuur in één beweging kunnen exploiteren en beschermen of zelfs versterken?

Welbeschouwd is in Nederland alle natuurwaarde mede ontstaan door mensenhanden. De hele Nederlandse natuur met inbegrip van de zee, de rivieren, meren en kanalen is een ingewikkeld web van ecosysteemdiensten dat wij zelf mee in het leven hebben geroepen.

Tegen zulke achtergronden is het niet vreemd om te pleiten voor een natuurwaardePlus: een bepaling van de natuurwaarde waarin deze maatschappelijke waarde van de relatie tussen mens en natuur is meegenomen.¹⁵

Aldus ontstaat een natuurwaarde die kan toenemen doordat mensen haar onderdeel maken van een breder pakket van waardecreatie door bijvoorbeeld functies van zorg, welzijn, recreatie, leisure, waterveiligheid of nieuwe woonvormen zoals wilderniswonen. Behoud of verhoging van de bestaande natuurwaarde gaan dan hand in hand met sociale, economische en/of ecologische waardecreatie.¹⁶

Ga maar na: wie op braakliggend agrarisch gebied tijdelijk spontane natuur laat ontstaan, verhoogt de natuurwaarde én de belevingswaarde.

Wie in een natuurbeheergemeenschap gaat wonen behoudt de natuurwaarde en schept waarden in termen van wonen, ontspanning, recreatie, gezondheid en voedselvoorziening.

Wie op verantwoorde wijze een lodge in een natuurpark exploiteert, kan met de opbrengst het beheer bekostigen en investeren in nieuwe natuur.

In het licht van deze en vele andere voorbeelden is een derde stap van een natuurtransitie dan niet meer ver. Door de ervaring met mens/natuur co-creatie ontdekken we de natuur als ruggengraat van een circulaire economie.

---

¹⁴ Diverse definities doen de ronde. Volgens het *Compendium voor de Leefomgeving* komen we aldus uit op een natuurwaarde voor heel Nederland van 18%, terwijl de gemiddelde waarde van natuurlijke ecosystemen tussen de 30 en 50% ligt en die van het agrarisch gebied 36% bedraagt. <http://www.compendiumvoordeleefomgeving.nl/>

¹⁵ Eén manier om natuurwaardePlus te kwantificeren is via de TEEB-benadering (The Economics of Ecosystems and Biodiversity). Uit de literatuur over TEEB blijkt echter dat er nog een weg te gaan is in het berekenen van welvaartseffecten van het behoud of de versterking van ecosysteemdiensten. Zie *TEEB voor gebieden*, Alterra-rapport 2489, Wageningen 2014.

¹⁶ Zie Jan Jonker (red.), *Nieuwe Business Modellen. Samen werken aan waardecreatie*. Stichting OCF 2.0 en Academic Service, 2014.

In een klimaatneutrale *true cost* samenleving zijn natuurgebieden, zeeën, zandbanken, wadden, agrarische arealen, natuurbeheergemeenschappen, natuurparklodges, preventieve gezondheidsbossen, buurtparken en wilderniszones onderdeel van een groots verband.

Niet door een masterplan dat topdown over ons is uitgegoten.

Maar doordat een terugtrekkende overheid steeds virtuoser wordt in het scheppen en bewaken van beddingen waardoor vertrouwde en nieuwe relaties met de natuur kunnen stromen.

Wie op een mooie lentedag dwars door Nederland reist, wordt geraakt door de schoonheid en diversiteit van onze landschappen. Geen land waar zo'n hoge bevolkingsdichtheid gepaard gaat met zoveel natuurkwaliteit.

Niet toevallig was Nederland de bakermat van de Ecologische Hoofdstructuur, ook internationaal één van de meest tot de verbeelding sprekende initiatieven van natuurlijke waardecreatie.

Het is nu zaak deze beweging tot maatschappelijke waarde te brengen.

Zodanig dat er zoiets ontstaat als een Mentale Ecologische Hoofdstructuur.

De kanteling van de natuur als draaischijf en lakmoesproef van de transformatie van de samenleving lijkt nog toekomstmuziek. Maar wie goed luistert, kan de klanken al horen en de effecten al voorzien.

Denkend aan overheden zien we een leiderschap dat de strategische bedding laat ontstaan voor het ontdekken, ontwikkelen en professionaliseren van een concept als natuurwaardePlus als versterker en versneller van de civil society.

Denkend aan burgers zien we individuen en gemeenschappen die de handschoen van een 'participatienatuur' oppakken en ontdekken hoe ze hun leven kunnen verrijken in relatie met de natuur.

Denkend aan bedrijven zien we een waaier van nieuwe vormen van natuurlijk ondernemerschap.

Denkend aan sociale innovatie zien we natuurcoaches en natuurbemiddelaars die slimme verbindingen maken tussen zorg, onderwijs, cultuur en natuur.

Denkend aan zorginstellingen zien we partijen die ervaringen opdoen met de preventieve, curatieve en therapeutische effecten van een natuurlijke omgeving.

Denkend aan geestelijke gezondheidszorg zien we vrije geesten die 'groen' inzetten voor de aanpak van burn-out, verslavingsproblematiek en digital detox.

Denkend aan scholen zien we een onderwijsvernieuwing die een stem geeft aan de natuur.

Denkend aan steden zien we een Benjamin Barber die burgemeesters inspireert om de stedelijke biodiversiteit (die soms sneller groeit dan in de ommelanden) te cultiveren. Waardecreatie met natuur als speerpunt van AgendaStad.

Denkend aan plattelanden zien we een fris natuurbewustzijn dat ontstaat door het wegnemen van juridische obstakels voor tijdelijke natuur.

Denkend aan agrarische gebieden zien we nieuwe woonvormen in een nieuwe wildernis die mensen zelf scheppen, beheren en exploiteren.

Denkend aan onze koning zien we een visionair die de sprong waagt van watermanagement naar een trots natuurmanagement.

Denkend aan de natuur beseffen we dat deze economische, sociale en ecologische waardevermeerdering altijd al behoorde tot het kloppend hart van Nederland.

Denkend aan Nederland zien we heel dit grootse verband dat kan bloeien door vele kleine initiatieven in de haarvaten van cultuur en natuur. Aan de beleidsmakers en bestuurders de uitdaging hiervoor de strategische bedding te laten ontstaan. Bijvoorbeeld als volgt:

- I Zie de kanteling van de natuur als cruciaal onderdeel van de civil society en de participatiesamenleving.
- II Ontwikkel en implementeer hiervoor het concept mens/natuur co-creatie.
- III Bevorder dat natuur- en landschapsbeheer in toenemende mate zichzelf bedruipt: van kostenpost naar waardencreatie.
- IV Beloon initiatieven die de natuurwaardePlus verhogen: voordelen voor natuurlijk ondernemerschap.
- V Stimuleer cross-overs tussen zorg, onderwijs, nieuwe woonvormen, bedrijfsleven, cultuur en natuur.
- VI Pas regelgeving aan die een verhoging van natuurwaardePlus in de weg staat, zoals voor tijdelijke natuur in agrarische gebieden.
- VII Draag bij aan de beweging van een natuurlijke creatieve industrie.
- VIII Organiseer de *relatie*, *creatie* en *circulatie* met en door natuur als pijlers van een inspirerend natuurbeleid.
- IX Ontwikkel natuurlijk leiderschap en verzamel succesverhalen.

In het wellicht bekendste vaderlandse gedicht dichtte Hendrik Marsman over de herinnering aan een Holland dat nagenoeg is verdwenen.¹⁷ Aan ons de uitdaging onszelf te herinneren aan wat Nederland nog altijd in groeiende mate kan zijn: een land waar de beschavende samenwerking tussen mens en natuur in alle gewesten wordt bemind en gehoord.

Denkend aan Holland zien wij bestuurders, burgers en bedrijven die dit verband zien en deze grootse kans begrijpen en omarmen.

Govert Derix is filosoof, schrijver en adviseur

---

¹⁷ Ook het beeld van een 'grootsch verband' is hieraan ontleend.